

“ผี” เครื่องมือในการจัดการปัญหาของชุมชนบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว
อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

The Sacred Ghosts as the Tool to Manage Problems of Ban Muang Bua Community
Mueang Bua Subdistrict Kaset Wisai District Roi-Et Province.

วุฒิกอร์ กะตะสีลา¹ และทวีศิลป์ สืบวัฒนะ²

Wuttikorn Kataseera¹ and Thaveesilp Sebwattana²

นิสิต ปริญญาโท คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

²อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

²Master Student the Faculty of Fine-Applied Arts and Cultural Science Mahasarakham University

²Lecturer from the Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University

Corresponding Author Email: wuttikorn04@gmail.com

Received: 19 March 2023

Revised: 7 March 2023

Accepted: 11 April 2023

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องผีของคนในชุมชนตั้งแต่การตั้งชุมชนบ้านเมืองบัว พ.ศ. 2416-2565 และ 2. เพื่อศึกษาผีในฐานะเครื่องมือในการจัดการปัญหาในชุมชนบ้านเมืองบัว เป็นการศึกษาแบบเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือการวิจัยประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย คือ จำนวน 17 คน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจงทั้งหมด แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนบ้านเมืองบัวมีความเชื่อเรื่องผีมาตั้งแต่บรรพบุรุษซึ่งเป็นคนในกลุ่มวัฒนธรรมลาวที่อพยพเข้ามาในพื้นที่แรกเริ่มการตั้งชุมชนมีผู้คนอพยพเข้ามาในช่วงปีพ.ศ. 2416 โดยมีการนำความเชื่อเรื่องผีเข้ามาใช้โดยเฉพาะ ผีปู่ตา ในช่วงตั้งชุมชนแรกเริ่มปรากฏผีที่คอยปกป้องรักษาพื้นที่ของชุมชนและผู้คนที่ทั้งหมด 3 คน คือ เจ้าปู่เมืองเจียม เจ้าปู่ขุนเมืองและเจ้าปู่อุปฮาดแห่งแสนเมือง ผีทั้ง 3 คน มีความเกี่ยวข้องกันในทางเครือญาติและระดับชั้นในการปกครองตามรูปแบบของระบบอาญา 4 การตั้งศาลในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของผู้คนในยุคแรกเริ่ม และ 2) ความเชื่อเรื่องผีมีการใช้ผีในฐานะเครื่องมือการจัดการปัญหาของชุมชนในระดับต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องผีในฐานะเครื่องมือในการจัดการพื้นที่อยู่อาศัยในเหตุการณ์หลวงปู่หม พ.ศ. 2485 ได้ใช้ผีในการดูแลพื้นที่และทรัพยากรหลังการขยายตัวของชุมชน ความเชื่อเรื่องผีในฐานะผู้รักษามรดกทางเศรษฐกิจของชุมชน ช่วงทศวรรษที่ 2530 เมื่อชุมชนบ้านเมืองบัวเริ่มเข้าสู่ระบบการผลิตแบบใหม่ส่งผลให้ภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น กลุ่มผู้เลี้ยงวัวในชุมชนจึงได้ใช้ความเชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อศรีนครเตมาจัดการกับปัญหาโดยใช้พิธีกรรมเลี้ยงผีเพื่อให้ผีดูแลรักษาฝูงวัวที่ปล่อยไว้ตามทุ่ง ทำให้มีเวลาในการประกอบอาชีพเสริมเพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว

คำสำคัญ: ความเชื่อเรื่องผี, การท่องเที่ยวอำนาจ, พิธีกรรม

Abstract

This research consists purposes were 1. to study the beliefs about ghosts of people in the community since the establishment of Ban Muang Bua community in 1873 - 2022 BE and 2. to study ghosts as a tool to manage problems in Ban Muang Bua community. It was a qualitative research There was a research tool consisting of interviews and observations. Target groups in the research was 17 people who came from all specific selections. Then brought the information collected from the interview form, observation and related

documents to contents Analysis. The result shows that 1) Ban Muang Bua community has believed in ghosts since their ancestors, who were people in Lao cultural groups who migrated into the area. At first, the establishment of the community, people migrated during the year. In 1873, the belief of ghosts were introduced, especially Pu Ta ghost. During the initial community, ghosts that protect the area of the community and a total of 3 people were Chao Pu Muang Chiam, Chao Pu Khun Muang and Chao Pu Up-pahad Saen Ngao Muang, the 3 ghosts were related in kinship and class in governance according to the form of Ar-ya 4, Setting up a shrine in a sacred area and being a living area of the people of the early days. and 2) Ghost beliefs, Ghosts were used as community problem management tools at various levels, such as ghost beliefs as tools to manage residential areas in the events of Luang Pu Chom. in 1942, ghosts were used to take care of the area and resources after the expansion of the community. Ghost beliefs as a community's economic balance maintainer. In 1987, when Ban Muang Bua community began to enter a new production system, resulting in increased cost burdens. The group of cow breeders in the community therefore used the belief of the Chao Por Sri Nakhon Tao ghost to deal with the problem by using ghost raising rituals for ghosts to take care of the herd of cows left in the field. Causing time to make a part-time career to earn money from the family.

Keyword: The Sacred Ghosts, Power Negotiation, Rituals

บทนำ

ผีคือสิ่งที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับมองไม่เห็นตัวแต่อาจจะปรากฏเหมือนมีตัวตนได้ อาจจะทำให้คุณหรือโทษได้มีทั้งดีและร้าย เช่น ผีปู่ตา ผีเรือน ผีห้า เรียกคนที่ตายไปแล้วว่าผี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525, น.558) ผีเป็นความเชื่อที่ฝังแน่นในผู้คนและสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ความเชื่อเรื่องผีมีมาตั้งแต่โบราณจนกระทั่งปัจจุบัน ถึงแม้สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาอย่างแพร่หลายก็ตามแต่ความเชื่อเรื่องผีก็ยังคงฝังลึกอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนอย่างเหนียวแน่น ความเชื่อเรื่องผีของชาวอีสานมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ทั้งในด้านเกษตรกรรม ประเพณีพิธีกรรม การนับถือในฐานะผู้ปกป้องรักษาชุมชนและทรัพยากรของชุมชน เช่น ป่า แม่น้ำ หรือแหล่งน้ำ โบราณสถาน สถานที่สำคัญต่าง ๆ ของชุมชนล้วนแล้วแต่ถูกปกป้องรักษาโดยผี อีกทั้งมีการขอและบนบานศาลกล่าว เพื่อโชคลาภและความเป็นอยู่ที่มีสุขของคนในชุมชน ผีจึงมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนอีสานตั้งแต่เกิดจนถึงตาย

ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาของชาวบ้านในภาคอีสานมีความสัมพันธ์ต่อโครงสร้างสังคมของหมู่บ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าผีปู่ตาคือผีบรรพบุรุษของชาวบ้านที่สิ้นชีวิตไปแล้วกลับมาให้ความคุ้มครองรักษาชาวบ้าน ตัวแทนที่ติดต่อกับผีปู่ตาคือ จ้ำ ซึ่งเป็นผู้นำในการบวงสรวงและผู้ติดต่อกับผีปู่ตา ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เช่น ฝนตก พายุร้าย ความแห้งแล้ง โรคระบาดต่าง ๆ ทั้งในคนและสัตว์ คนในหมู่บ้านจะอธิบายว่าเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็น เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ชาวบ้านจึงใช้ผีปู่ตาในการคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ ให้หลุดพ้นไป มาตราการใช้ควบคุมความประพฤติและศีลธรรมของชาวบ้านก็อาศัยผีปู่ตาเป็นผู้ควบคุมมิให้ชาวบ้านประพฤติตนนอกเรขาคติและระเบียบของสังคม หากมีผู้ใดละเมิดหรือกระทำผิดระเบียบของสังคม จะต้องถูกเจ้าปู่ลงโทษ ชาวบ้านจึงเกรงกลัวที่จะละเมิดระเบียบและศีลธรรมอันงามของสังคม นอกจากนี้อำนาจทางการเมืองของผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนก็อาศัยสถาบันผีปู่ตาเป็นเครื่องมือในการสร้างความร่วมมือกันของคนในหมู่บ้าน ทำให้ลดความขัดแย้งในสังคมและบรรลุลักษณะอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม บทบาทของผีปู่ตาในสังคมชนบทอีสานถึงแม้ชาวบ้านจะยึดมั่นในพุทธศาสนาแต่พุทธศาสนาให้ความมั่นคงทางจิตใจได้ไม่เท่ากับผีปู่ตา ชาวบ้านจึงพึ่งพาผีปู่ตาในฐานะผู้รักษาคู่มือหมู่บ้านทั้งจากภัย

ธรรมชาติ โรคระบาด ความเชื่อของชนบทอีสานจึงเป็นความสัมพันธ์กันระหว่างพุทธศาสนาและผีปู่ตาอย่างแยกไม่ออก (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2548, น.129-150)

ความเชื่อและพิธีกรรมในการนับถือผีของพื้นที่อีสานเป็นเครื่องมือในการใช้จัดการปัญหาของชุมชนเช่นเดียวกับพื้นที่ทางภาคเหนือ พิธีกรรมและความเชื่อมีความซับซ้อนและมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันในหลายส่วน ความเชื่อพื้นฐานต่าง ๆ ของภาคเหนือทั้งเจ้าที่และผีปู่ย่าล้วนมีพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลง ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง เจ้าที่และผีปู่ย่าเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ชาวบ้านซึ่งคนในท้องถิ่นนำมาใช้เป็นคติในการสื่อสาร ต่อสู้ ช่วงชิงและผลิตความหมายใหม่ผ่านปฏิบัติการทางพิธีกรรมเพื่อยืนยันอำนาจทางศีลธรรมและสร้างตัวตนใหม่ในการแสวงหาความสัมพันธ์ทางสังคมที่หลากหลายมากขึ้นระหว่างตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม ความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องเจ้าที่และผีปู่ย่าจึงมีความสัมพันธ์กับคนในภาคเหนือในรูปแบบของ อุดมการณ์ อำนาจและประวัติศาสตร์ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2555)

การนับถือผีของชุมชนบ้านเมืองบัวมีรูปแบบที่สัมพันธ์กับระบบเครือญาติ ซึ่งสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของชุมชน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนบ้านเมืองบัวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี ผีในชุมชนบ้านเมืองบัวสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มตามช่วงระยะเวลาในการเกิดขึ้นและมีผู้คนนับถือได้ทั้งหมด 5 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ผีจากวรรณกรรมท้องถิ่นและเรื่องเล่าตำนานท้องถิ่นผีหัวแดง กลุ่มที่ 2 ผีบรรพบุรุษยุคสร้างบ้านแปลงเมือง กลุ่มที่ 3 หลักบือบ้านและผีหลังการขยายตัวของชุมชน ปี พ.ศ. 2487 กลุ่มที่ 4 เจ้าพ่อศรีนครเตาผีใหญ่ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ กลุ่มที่ 5 ผีกลุ่มใหม่ที่เกิดจากพิธีกรรมในปีพ.ศ. 2559 ความโดดเด่นของความเชื่อเรื่องผีในชุมชนบ้านเมืองบัวคือ การใช้ผีในการแก้ปัญหาชุมชน การต่อรองอำนาจกับคนในครอบครัว ชุมชนและรัฐ การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันผ่านความเชื่อเรื่องผี ประเพณีความเชื่อและพลังของคนในชุมชนชนอันเนื่องมาจากอัตลักษณ์ ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยยึดโยงผู้คนให้รวมกลุ่มกัน รวมทั้งการสร้างสัญลักษณ์ของชุมชนผ่านสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีสงฆ์โดยชาวบ้านจะประยุกต์พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตาเข้ามาผสมผสานกับพิธีกรรมการสงฆ์คือการเสี่ยงทาย โดยใช้ภูมิปัญญาผู้เฒ่าผู้แก่สังเกต เหตุการณ์ธรรมชาติเพื่อทำนายสภาพดินฟ้าอากาศในอนาคต (ไพจิตร วัฒนเสนานนท์, 2550, น.85)

ดังนั้น ความสัมพันธ์ของชุมชนบ้านเมืองบัวกับความเชื่อเรื่องผีจึงเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเชิงเศรษฐกิจสังคมและการเมือง การใช้ความเชื่อเรื่องผีเป็นเครื่องมือในการจัดการปัญหาและความขัดแย้งในชุมชนบ้านเมืองบัวเป็นรูปแบบของการลดความขัดแย้งในชุมชน ทำให้ชุมชนเมืองบัวเป็นชุมชนที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันผ่านความเชื่อเรื่องผี เหตุนี้ผู้วิจัยสนใจศึกษา ความเชื่อเรื่องผีของชุมชนบ้านเมืองบัวในฐานะเป็นเครื่องมือในการจัดการปัญหาของชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงแต่ละช่วงต่าง ๆ อย่างเด่นชัด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องผีของคนในชุมชนตั้งแต่การตั้งชุมชนบ้านเมืองบัว พ.ศ. 2416-2565
2. เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องผีในฐานะเครื่องมือในการจัดการปัญหาในชุมชนบ้านเมืองบัว

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ได้แก่ จำนวน 17 คน ประกอบด้วย 1) ผู้รู้ในชุมชนเมืองบัวแบ่งเป็นปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน 5 คน 2) ผู้ปฏิบัติหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพิธีกรรมทางความเชื่อของชุมชน 3 คน 3) ประชาชนทั่วไป 3 คน และ 4) ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 6 คน โดยทั้งหมดมาจากการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์ (Interview) ประกอบด้วย 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องผีของคนในชุมชนตั้งแต่การตั้งชุมชนบ้านเมืองบัว พ.ศ. 2416-2565 และเพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องผีในฐานะเครื่องมือในการจัดการปัญหาในชุมชนบ้านเมืองบัว และตอนที่ 3 ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะอื่น ๆ มีลักษณะเป็นแบบปลายเปิด (Open Ended) และ 2) แบบสังเกต (Observation) ที่ใช้ในการสำรวจข้อมูลภาคสนามโดยการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมในการสังเกตการณ์

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ เก็บรวบรวมจากเครื่องการวิจัยและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ งานวิจัย และนำข้อมูลจากภาคสนามที่เก็บรวบรวมได้มาจัดหมวดหมู่และสรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่ศึกษา

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ข้อมูลที่ศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ มาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “ผี” เครื่องมือในการจัดการปัญหาของชุมชนบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอกะลาสินธุ์ จังหวัดร้อยเอ็ดสามารถจำแนกผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องผีของคนในชุมชนบ้านเมืองบัวตั้งแต่ พ.ศ. 2416-2565

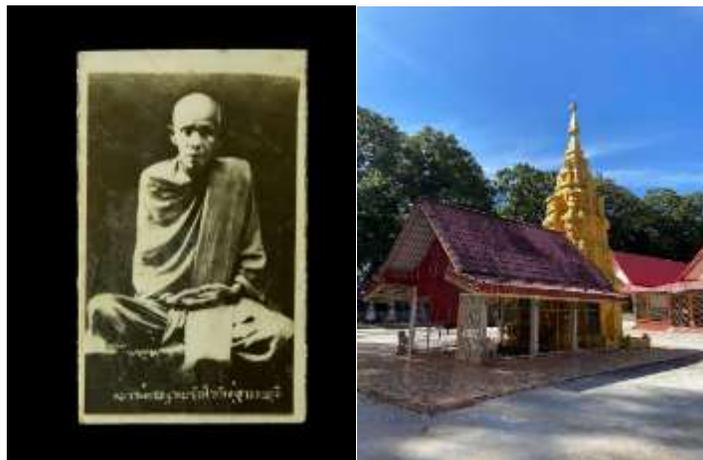
ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านเมืองบัวเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความโดดเด่นเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของผีการทำหน้าที่ของผีที่ต่างกันออกไปตามฐานะระดับชั้นและหน้าที่ ผีของชุมชนบ้านเมืองบัวที่ปรากฏมีทั้งสิ้น 20 ตน ซึ่งเป็นทั้งผีที่มีศาลหรือมีพื้นที่อยู่ในชุมชนบ้านเมืองบัวรวมทั้งเป็นผีที่อยู่ในนิทานตำนานและเป็นผีที่อยู่พื้นที่อื่นนอกชุมชนหากแต่มีการจัดพิธีกรรมในพื้นที่ของชุมชนและมีการอัญเชิญผีเหล่านี้มาประกอบพิธี สามารถแบ่งหมวดหมู่หรือประเภทของผีได้ 4 กลุ่ม ตามบทบาทหน้าที่ ช่วงเวลาของการเกิดขึ้นของผีความเชื่อพิธีกรรม คือ กลุ่มที่ 1 ผีกลุ่มแรกในชุมชนยุคสร้างบ้านแปงเมืองปี พ.ศ. 2416 คือ เจ้าปู่เมืองเจียม เจ้าปู่ขุนเมืองและเจ้าปู่อุปฮาดเห่าแสนเมือง กลุ่มที่ 2 ผีที่เกิดจากการขยายตัวของชุมชนหลังพ.ศ.2485 คือ เจ้าปู่แก้วคำกร เจ้าปู่สุนโท เจ้าปู่มุจริน เจ้าปู่ขุนช้าง เจ้าปู่แสนดีแสนคำ กลุ่มที่ 3 ผีเจ้าพ่อศรีนครเตาผีใหญ่ของคนทุ่งกุลาลงพ.ศ. 2545 กลุ่มที่ 4 ผีกลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่บ้านเมืองบัวพ.ศ. 2559 ปู่สือออน ปู่ผ่าน ปู่สีโห ปู่สินไซ ปู่เตมิและเจ้าพ่อแสนบ่อ

ผีกลุ่มแรกในชุมชนยุคสร้างบ้านแปงเมืองปีพ.ศ. 2416 ชุมชนบ้านเมืองบัวเป็นผู้คนที่อพยพจากจำปาสักในช่วงก่อน พ.ศ. 2416 ซึ่งมีผู้คนที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่แล้วการเข้ามาของคนในวัฒนธรรมลาวจะเลือกพื้นที่อยู่อาศัยโดยเลือกจากพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์มีน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรกรรม มีทรัพยากรธรรมชาติที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ความสำคัญในฐานะผีกลุ่มแรกที่มีผู้คนนับถือและเกิดพร้อมกับกลุ่มคนในวัฒนธรรมลาวที่นำความเชื่อเรื่องผีปูดเข้ามาใช้ในพื้นที่ อีกทั้ง ยังเป็นการให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ในเรื่องของผีบรรพบุรุษที่เป็นเสมือนวีรบุรุษของพื้นที่โดยเฉพาะการให้ความหมายทางการเมืองในฐานะอดีตเจ้าเมือง ความสำคัญในรูปแบบของบทบาทหน้าที่ตั้งแต่การเป็นเจ้าเมืองในขณะที่ยังมีชีวิตจนกระทั่งตายแล้วกลายเป็นปู่ตาที่คอยปกป้องรักษาผู้คนแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์และความเมตตาของเจ้าปู่ในฐานะผู้ปกครอง หรือการเชื่อมเรื่องราวความสัมพันธ์ของเจ้าปู่อีกสองตนซึ่งอยู่ในฐานะผู้ได้บังคับบัญชาในระบบการปกครองแบบลาวหรือวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงรูปแบบการปกครองที่มิใช่เช่นเดียวกับผู้คน อีกทั้งยังมีการเชื่อมโยงเรื่องราวของผีที่มีความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติผ่านการแต่งงาน เช่น กรณีเจ้าปู่อุปฮาดเห่าแสนเมืองเป็นลูกเขยของเจ้าปู่ขุนเมือง สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนบ้านเมืองบัวที่ต้องอ่อนน้อมต่อผู้หลักผู้ใหญ่ในตระกูลหรือชุมชน

รูปภาพที่ 1 ฝึกลุ่มแรกยุคสร้างบ้านแปงเมือง, เจ้าปู่เมืองเจียม,เจ้าปู่ขุนเมือง, เจ้าปู่อุปฮาดเหง้าแสนเมือง (ที่มา: วุฒิกกร กะตะสีลา, 2565)

ฝึที่เกิดจากการขยายตัวของชุมชนหลัง พ.ศ. 2485 การขยายพื้นที่อยู่อาศัยของผู้คนในชุมชน มีเหตุการณ์ การจัดพิธีกรรมตั้งหลักปักบ้าน ถ้าเป็นเมืองเรียกว่าหลักเมือง หรือเทศ์ดีหลักเมือง เชื่อว่าปักบ้านมีวิญญาณผีของเจ้าเมืองสิงสถิตอยู่ในนั้น เป็นวิญญาณของผู้มีพระคุณ เช่น ผู้ก่อตั้งบ้านสร้างบ้านแปงเมือง ผู้อัครเขตชั้นทสิมาของบ้าน (ไพจิตร วสันตเสนานนท์, 2550, น.54) การตั้งหลักปักบ้านของชุมชนบ้านเมืองบัวเป็นผลมาจากการขยายตัวของชุมชนในช่วงหลัง พ.ศ. 2485 เนื่องมาจากพื้นที่อยู่อาศัยของผู้คนในชุมชนเริ่มแออัดมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณที่ตั้งชุมชนแรกเริ่ม บริเวณคุ้มกลาง คุ้มสี่ก หรือพื้นที่บริเวณรอบๆวัดปทุมคงคาปัจจุบันคือพื้นที่ของหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 6 เรื่อยมาจนถึงหมู่ที่ 11 ปีพ.ศ. 2485 ชาวบ้านเมืองบัวได้นิมนต์ “หลวงปู่ชม สุทธิมโ” จากวัดพระโกนา อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด ประกอบพิธีนำหินศิลาแลงยกขึ้นให้เป็นหินปักบ้าน และนำยอดของปรางค์กู่ที่พังลงตกอยู่บริเวณหนองสนามาตั้งไว้มุมสามแยกระหว่างมุมทิศตะวันตกของหนองสาและมุมทิศตะวันออกของวัดศรีอริยวงศ์ ชาวบ้านเรียกว่า “หินตั้ง” หลวงปู่ชมเห็นสมควรว่าจะนำหินมาไว้ด้วยกันจากนั้นได้เสกหิน 8 ก้อนนำไปฝังไว้ตามจุดต่าง ๆ เป็นเขตแดนของฝึ เช่น จุดที่ตั้งหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 สามแยกบ้านนายต๋วย หมู่ที่ 10 หมู่ที่ 5 หน้าบ้านนายอำนาย ไกรสร หมู่ที่ 6 หน้าบ้านนายทองสาย ญาตินิยม หมู่ที่ 10 อยู่หน้าบ้านนางโฮม นายเสา ศรีนนท์ หมู่ที่ 11 หน้าบ้านนายเถิง จำปาทิพย์ และสามแยกโนนค้อ ตั้งแต่หลวงปู่ชมเข้ามาทำพิธีให้ฝึขยายออกไปอยู่ที่อื่น ชาวบ้านเมืองบัวก็อยู่เย็นเป็นสุข มีการสร้างบ้านขยายเมืองออกไปตามที่สวนที่นาจนมีความเจริญรุ่งเรืองดังในปัจจุบัน (ไพจิตร วสันตเสนานนท์, 2550, น.54) จากเหตุการณ์ดังกล่าวได้เกิดฝึที่คอยปกปักรักษาพื้นที่บริเวณพื้นที่อยู่อาศัยใหม่ทั้งหมด 5 ตน ได้แก่ เจ้าปู่แก้วคำกร เจ้าปู่สุนาโท เจ้าปู่มุจริน เจ้าปู่ขุนช้างและเจ้าปู่แสนดี้อแสนคำ

รูปภาพที่ 2 หลวงปู่ชม ฐานะธัมโม เจตีย์บรรจ้อฐิธาตุหลวงปู่ชม ณ วัดกู่พระโกนา (ที่มา: วุฒิกกร กะตะสีลา, 2565)

ผีเจ้าพ่อศรีนครเตาผีใหญ่ของคนทุ่งกุลาล้าน พ.ศ. 2545 จากเดิมความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นความเชื่อเฉพาะถิ่นที่มีอาณาบริเวณของความศักดิ์สิทธิ์ไม่กว้างขวาง ทว่าพื้นที่และเวลาส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปยังความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อศรีนครเตาให้มีบริเวณของความเชื่อที่กว้างออกไป ผ่านการปฏิบัติกรต่าง ๆ ของชุมชน พบว่า หลังปี 2540 ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อศรีนครเตา มีอาณาเขตกว้างออกไปเกิดจากการสร้างศาลบูชา งานเฉลิมฉลองที่ยิ่งใหญ่ ส่งผลให้เจ้าพ่อศรีนครเตากลายเป็นความเชื่อที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือผีประจำถิ่นของชุมชนอื่น ๆ บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้หลัง พ.ศ. 2540 เกิดเหตุการณ์แย่งชิงทรัพยากรของกลุ่มทุนรัฐ เจ้าพ่อศรีนครเตาจึงกลายเป็น “ผีใหญ่” และมีอำนาจในการใช้ต่อสู้ ต่อบรองในการเข้าถึงทรัพยากรของผู้คนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ (นราวิทย์ ดาวเรือง, 2563) ทั้งนี้เจ้าพ่อศรีนครเตามีอิทธิพลกับผู้คนในชุมชนบ้านเมืองบัวทั้งในด้านการเป็นผีใหญ่ของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นผีที่ควบคุมดูแลพื้นที่ทั้งหมด แต่ผีที่สำคัญในชุมชนผู้คนก็ยังคงมีความเชื่อและกราบไหว้บูชาอย่างเข้มข้นดังเช่นอดีตแต่เมื่อความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อศรีนครเตามีอิทธิพลมายังพื้นที่ของชุมชนคนในชุมชนจึงโอบรับและนำผีตนนี้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของผีที่มีอิทธิฤทธิ์ในชุมชน ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาของคนในชุมชนบ้านเมืองบัวตั้งอยู่บริเวณนอกชุมชนหรือนอกเขตคูเมืองโบราณออกไปทางทิศตะวันออกของชุมชน อยู่บริเวณลานน้ำเตาซึ่งเป็นลำน้ำสำคัญของชุมชน ในประเพณีสงกรานต์ของทุกคนในชุมชนมีการอัญเชิญเจ้าพ่อศรีนครเตาเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการนำมากราบไหว้สักการะของคนในชุมชน

การเข้ามาของผีกลุ่มใหม่เกิดขึ้นจากพิธีกรรมในปีพ.ศ. 2559 กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งมีความเชื่อว่าการสร้างคูการสงกรานต์ในปีที่ผ่านมา (ก่อนพ.ศ. 2559) มีพิธีกรรมหรือกระบวนการที่ผิดวิธีและกระทำผิดต่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนหลายครั้ง ส่งผลให้เกิดเภทภัยในชุมชน เช่น เจ้าอาวาสวัดศรีอริยวงศ์มรณะภาพ อาการอาพาธของเจ้าอาวารูปใหม่ ผลผลิตทางการเกษตรไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชน คนในชุมชนล้มป่วยหรือเสียชีวิตอย่างไม่ทราบสาเหตุ จึงเกิดแนวคิดที่จะจัดพิธีกรรมไหว้ขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นการเสริมชะตาเมืองพิธีกรรมจัดขึ้นในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 ณ กุ่มเมืองบัว พิธีกรรมบวงสรวงครั้งนี้เป็นการเข้ามีบทบาทของผีตนใหม่ ทั้งหมด 6 ตน คือ ปูสีออน ปูผ่าน สีโห เตมี สีนไชยและเจ้าพ่อแสนบ่อ ร่างทรงและผีตนใหม่ที่บทบาทในพิธีกรรมดังกล่าวข้างต้นมี คือ 1) “ปูสีออน” มีนางเหมียน จันทรโสม ชาวบ้านดงหมากไฟเป็นร่างทรงของ โดยกล่าวกันว่าเป็นผู้ครองเมืองจำปาขันหรือพื้นที่บ่อพันขัน ซึ่งเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมในครั้งนี้ 2) “ปูผ่าน” มีนางเหมียน จันทรโสม ชาวบ้านดงหมากไฟเป็นร่างทรงของ โดยกล่าวกันว่าเป็นผู้ครองเมืองจำปาขันหรือพื้นที่บ่อพันขัน 3) “สีโห” มีนางสำเนียง ลาดแท่น อายุ 34 ปี คนในชุมชนบ้านเมืองบัว เป็นร่างเทียมของเป็นร่างเทียมคนใหม่ของบ้านเมืองบัวและเป็นผู้นำในการจัดพิธีกรรมดังกล่าว 4) “สินไชย” มี นางจันทร์ อันโน ชาวบ้านดงหมากไฟ ร่างเทียมของ โดยผีตนดังกล่าวเชื่อว่าเป็นหลานของปูสีออนซึ่งเป็นผีที่ครองเมืองคันธนาม (กุ่มคันธนาม) 5) “เตมี” มี นางโสม สีโหม ชาวบ้านดงหมากไฟ เป็นร่างเทียมของ โดยเชื่อกันว่าเป็นพี่น้องกับสินไชยซึ่งครองเมืองคันธนาม และ 6) “เจ้าพ่อแสนบ่อ” มีนางทอง แสนลา ชาวบ้านดงหมากไฟ เป็นร่างเทียมของ สถิตอยู่ที่บ่อพันขัน

2. ความเชื่อเรื่องผีในฐานะเครื่องมือในการจัดการปัญหาในชุมชนบ้านเมืองบัว

ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อเรื่องผีของชุมชนบ้านเมืองบัวไม่เพียงแต่มีความเข้มข้นทั้งในการแสดงออกผ่านประเพณีพิธีกรรม การกราบไหว้สักการะ คนในชุมชนยังใช้ความเชื่อเรื่องผีเป็นเครื่องมือในการรักษาทรัพยากรชุมชนโดยเฉพาะผีปู่ตา จัดการปัญหารวมถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนในระดับที่ต่างกัน เช่น ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชนและระดับท้องถิ่น ดังนี้

2.1 ผี ในฐานะเครื่องมือในการจัดการพื้นที่อยู่อาศัย หลังจากเหตุการณ์หลวงปู่ชม ประกอบพิธีกรรมเพื่อย้ายที่อยู่อาศัยของผีตามความเชื่อ การเคลื่อนย้ายพื้นที่อยู่อาศัยของผีและเพิ่มพื้นที่อยู่อาศัยของผู้คนมากขึ้นเพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชน ทั้งนี้ เป็นเพราะความเชื่อเรื่องผีที่ฝังแน่นของผู้คนในชุมชนที่ไม่กล้าที่จะขยายพื้นที่อยู่อาศัยของตนไปในพื้นที่ที่ผีอยู่อาศัย มีการสร้างตัวตนของผีแต่ละตนขึ้นรวมทั้งมีการกำหนดพื้นที่ในการดูแลของผีแต่ละคุ่มอย่างชัดเจน เช่น ผีเจ้าปู่ขุนช้างดูแลผู้คนที่ 5 พร้อมกับดูแลหนองช้าง เจ้าปู่สุณาโหดดูแลผู้คนที่ 10 ดูแลหนองอ้อ หนองคาน้อย หนองคาใหญ่ สิ่งเหล่านี้สร้างให้ผีกลุ่มใหม่นี้มี

ตัวคนที่เด่นชัดมีกลุ่มคนที่กราบไหว้และดูแลรักษา การแบ่งเขตการดูแลคุ้มครองตามลักษณะของเขตการปกครองของกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติด้วย อาจกล่าวได้ว่ามีกลุ่มที่ 2 นี้เป็นพื้นที่ที่เกิดจากการขยายตัวของชุมชนในช่วงหลัง พ.ศ. 2485 เพราะข้อจำกัดด้านพื้นที่ที่อยู่อาศัยเดิมที่แออัดและพัฒนาเรื่อยมาจนกระทั่งเป็นพื้นที่มีพื้นที่ดูแลเป็นของตนเอง มีเจ้าของหรือกลุ่มคนที่ดูแลตามคุ้มหรือการปกครองที่ชัดเจน

2.2 ฝึ ในฐานะผู้รักษาสมดุทางเศรษฐกิจของชุมชน ช่วงทศวรรษที่ 2530 ชุมชนบ้านเมืองบัวพัฒนาการผลิตพืชผลทางการเกษตรในรูปแบบทุนนิยมสมัยใหม่ ทั้งการปลูกข้าวหอมมะลิ การเคลื่อนย้ายแรงงาน การดำรงชีวิตของผู้คนจึงเริ่มเปลี่ยนแปลง อาชีพหลักของคนในชุมชนคือการทำนาได้เปลี่ยนแปลงเป็นชาวนารุ่นใหม่รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย อีกด้วย กลุ่มเลี้ยงวัวหมู่ที่ 11 ของชุมชนบ้านเมืองบัวมีการทำพิธีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตา เพื่อช่วยในการดูแลวัวควายในช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยวตั้งแต่ช่วงเดือน มกราคม-พฤษภาคม เป็นเวลา 5 เดือน ส่งผลให้สมาชิกในกลุ่มมีเวลาในการประกอบอาชีพเสริมและหารายได้หลากหลายช่องทาง เป็นการรักษาสมดุทางเศรษฐกิจในช่วงว่างจากการทำนา กิจกรรมของกลุ่มเลี้ยงวัวจึงเป็นรูปแบบของการใช้ฝึ เพื่อช่วยในรักษาสมดุทางเศรษฐกิจของชุมชนในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในปัจจุบัน กลุ่มผู้เลี้ยงวัวในชุมชนที่ใช้ฝึในการลดเวลาเลี้ยงวัวและเพิ่มเวลาในการประกอบอาชีพเสริมอื่น ๆ ทั้งการรับจ้าง การไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมรวมถึงการใช้เวลาในการหารายได้ในช่องทางอื่นเพิ่มขึ้นสะท้อนถึงวิถีคิดแบบทุนนิยมสมัยใหม่ที่เปลี่ยนรูปแบบจากขางนาหรือเกษตรกรรมแบบเดิมมาเป็นชาวนายุคใหม่หรือผู้ประกอบการ เกิดโครงสร้างทางสังคมแบบใหม่เกิดเครือข่ายทางเศรษฐกิจแบบใหม่เข้าสู่สังคมแบบผู้ประกอบการชาวนาและเปลี่ยนวิถีชีวิตในรูปแบบชาวนาแต่ยังคงใช้พิธีกรรมและความเชื่อมาปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตในยุคปัจจุบัน (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2559, น.139)

2.3 ฝึ ในฐานะเครื่องมือในการต่อรองอำนาจของรัฐ นโยบายการขุดลอกคลองของเทศบาลตำบลเมืองบัว พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ที่จัดขึ้นในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 โดยการสร้างฝดินใหม่ทั้ง 6 ขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนในการประกอบพิธีกรรมเป็นการจัดงานเพื่อแสดงถึงความไม่พอใจของผู้คนในชุมชนต่อนโยบายการดำเนินการปรับพื้นที่และขุดลอกบริเวณรอบชุมชนบ้านเมืองบัวของเทศบาลตำบลเมืองบัว ในพิธีมีนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเมืองบัวเข้าร่วม และชี้แจงเรื่องนโยบายการขุดลอกต่าง ๆ รอบหมู่บ้านให้กับผู้เข้าฟังทั้ง 6 รับฟังพร้อมกับผู้เข้าร่วมพิธีอีกนับร้อยคน โดยในพิธีมีทั้งการชี้แจงการดำเนินงานการขุดลอกซึ่งบางพื้นที่ได้ขุดลอกและกินพื้นที่ของชาวบ้านส่งผลให้เกิดความไม่พอใจในนโยบายดังกล่าว จากนั้นร่างทรงเจ้าปู่สีออนซึ่งเป็นผีใหญ่ในพิธีได้ตักเตือนการดำเนินโครงการและนโยบายต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนและให้ทางเทศบาลปรับการดำเนินงานใหม่ที่ไม่ส่งผลกระทบต่อผู้คน จากนั้นได้ให้นายกเทศมนตรีกินเหล้าที่นางเทียมเจ้าปู่ถืออยู่เป็นการเสร็จพิธี ในกระบวนการดังกล่าวในพิธีสะเดาะเคราะห์นั้นเป็นการใช้ฝึในการต่อรองอำนาจกับรัฐ (เทศบาลตำบลเมืองบัว) ที่มีนโยบายพัฒนาบ้านเมืองที่ส่งผลกระทบต่อผู้คนในชุมชน จึงกล่าวได้ว่าฝึเป็นเครื่องมือที่ชุมชนเลือกในการต่อรองอำนาจซึ่งหากใช้พลังมวลชนในการต่อรองหรือประท้วงนโยบายการพัฒนานี้อาจเกิดความขัดแย้งหรืออาจไม่ได้รับการแก้ไขจึงเลือกที่จะใช้อำนาจจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อต่อรองกับนโยบายของรัฐดังกล่าว

2.4 ฝึ ในฐานะเครื่องมือการจัดการความขัดแย้งในระดับครอบครัว หลังจากพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ที่จัดขึ้นบริเวณดอนกุเมืองบัวแล้วเสร็จ จากนั้นกลุ่มนางเทียมของฝดินใหม่ทั้ง 6 คน ได้เดินทางไปประกอบพิธีในครอบครัวหนึ่งของชุมชน โดยมีการไหว้ดวงสงฆ์กลุ่มดังกล่าวและอัญเชิญฝึเข้าร่างนางเทียมอีกครั้ง โดยวัตถุประสงค์ของพิธีกรรมคือการพยายามว่ากล่าวตักเตือนสมาชิกในครอบครัว กล่าวคือครอบครัวที่จัดพิธีมีลูกเขยที่เริ่มติดยาเสพติดและก่อปัญหาให้กับครอบครัวจึงได้จัดพิธีกรรมขึ้น โดยเริ่มต้นนางเทียมของฝึทั้ง 6 คน รวมตัวกัน มีการจัดพานบายศรีเครื่องเซ่นไหว้ และอัญเชิญดวงวิญญาณของฝึทั้ง 6 คนเข้ามาในร่างนางเทียม จากนั้นฝึทั้ง 6 ได้ถามไถ่สารทุกข์สุกดิบกัน มีการกินหมากกินเหล้าของนางเทียม จากนั้นนางเทียมของเจ้าปู่สีออนได้เรียกหัวหน้าครอบครัวดังกล่าวเข้ามาสอบถามปัญหา เมื่อหัวหน้าครอบครัวเข้ามาในพิธีก็ได้เรียกสมาชิกในครอบครัวทั้งหมดเข้ามาพร้อม

ด้วยเจ้าปู่จึงได้ชักชวนนาย ก (นามสมมุติ) พร้อมกับภรรยา จึงบอกกล่าวเรื่องการกระทำผิดในการใช้ยาเสพติดจากนั้นนางเทียมปู่สีออนจึงได้ให้ นาย ก สัญญากับเหล่าผีทั้ง 6 คน ในพิธีว่าจะเลิกใช้ยาเสพติดหรือเกี่ยวพันกับยาเสพติด โดยนาย ก ให้คำมั่นสัญญาตามที่นางเทียมปากกล่าว นางเทียมได้ให้ นาย ก ต้มเหล้าที่ตนถือไว้เพื่อเป็นการให้คำมั่นสัญญา ต่อมาเมื่อพิธีการผูกข้อต่อแขนครอบครัวที่จัดพิธีเพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจและรับขวัญลูกเขยของครอบครัวและต้อนรับ นาย ก เข้าสู่การเป็นสมาชิกในครอบครัวอีกครั้งเป็นการเสร็จพิธี มีการจัดเลี้ยงแขกและผู้คนที่เข้าร่วมพิธีในครั้งนี้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นญาติของผู้จัดงาน พิธีกรรมดังกล่าวเป็นการใช้ ผี เพื่อเป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งในระดับครอบครัว ซึ่งได้สังเกตเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นและอาจส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตครอบครัวในอนาคต จึงได้ใช้โอกาสนี้ในการจัดพิธีเพื่อแก้ปัญหาโดยที่สมาชิกทุกคนในครอบครัวมีความเชื่อเรื่องผีแต่เดิมอยู่แล้ว ดังนั้นการใช้ผีในการแก้ปัญหาจึงเป็นการใช้ความเชื่อที่มีมาปรับใช้ ทั้งนี้หากคนในครอบครัวว่ากล่าวตักเตือนกันเองอาจเกิดความขัดแย้งขึ้น ดังนั้น การใช้ผีเป็นเครื่องมือจึงเป็นวิธีการที่ดีและได้ผลมากที่สุด

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ผี เครื่องมือในการจัดการปัญหาของชุมชนบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องผีของคนในชุมชนตั้งแต่การตั้งชุมชนบ้านเมืองบัว พ.ศ. 2416-2565 พบว่า ความเชื่อเรื่องผีของชุมชนบ้านเมืองบัวมีมาตั้งแต่ยุคการสร้างบ้านแปงเมือง ในช่วงปีพ.ศ.2416 ของคนกลุ่มวัฒนธรรมลาวที่อพยพโยกย้ายพาพื้นที่อยู่อาศัยได้เลือกพื้นที่ชุมชนบ้านเมืองบัวเนื่องจากเป็นชุมชนโบราณที่เคยมีผู้คนอาศัยอยู่ก่อนหน้าแล้ว ในช่วงยุคโลหะตอนปลายประมาณ 4,000-1,500 ปี มาแล้ว ผู้คนที่อพยพเข้ามาในช่วงพ.ศ. 2416 นำความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเข้ามาใช้ในพื้นที่ และเกิดผีปู่ตาขึ้นในช่วงระยะแรกเริ่มนี้ทั้งหมด 3 คน คือ เจ้าปู่เมืองเจียม เจ้าปู่ขุนเมืองและเจ้าปู่อุปฮาดเหง้าแสนเมือง ผีทั้ง 3 คน ทำหน้าที่ปกปักรักษาผู้คนและทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งป่า แหล่งน้ำและพื้นที่อยู่อาศัย ผีกลุ่มนี้จึงมีความสำคัญกับผู้คนในฐานะผีปู่ตาของบ้านเมืองบัวและมีการนับถือให้อยู่ในฐานะเจ้าเมือง ต่อมาในช่วงปีพ.ศ. 2485 พื้นที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนบ้านเมืองบัวมีความหนาแน่นไม่เพียงพอต่อการสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย อีกทั้ง การขยายพื้นที่ยังประสบกับปัญหาด้านความเชื่อเนื่องจากพื้นที่แห่งใหม่ที่ขยายตัวออกไปนั้นมีผีที่ดุร้ายคอยรักษาชุมชนได้มั่นคงหลวงปู่สม ฐานะธัมโม จากวัดกุฎีพระโกนา อำเภอสุวรรณภูมิ เพื่อจัดพิธีกรรมไล่ผีและสร้างหลักบ่อบ้าน จากนั้นชุมชนจึงมีการขยายตัวออกไปทางทิศเหนือมากขึ้นรวมทั้งเกิดบ่อบ้านเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนและเริ่มมีผีบริเวณรอบพื้นที่อยู่อาศัยที่คอยดูแลทรัพยากรของชุมชน เช่น เจ้าปู่สุนาโท เจ้าปู่จุนจิริน เจ้าปู่ขุนช้าง เจ้าปู่แสนต่อแสนคำ เจ้าปู่แก้วคำกรและเจ้าปู่มหาฤๅษี ผีเจ้าปู่เหล่านี้จึงเป็นผีประจำคุ้ม ในช่วงปี พ.ศ. 2545 ความเชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อศรีนครเตาในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เป็นที่ยอมรับและมีผู้นับถือเป็นจำนวนมาก ชุมชนบ้านเมืองบัวเช่นเดียวกันได้มีความเชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อศรีนครเตาและมีศาลตั้งอยู่บริเวณริมลำน้ำเตาทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ต่อมาในปี พ.ศ. 2559 เกิดผีกลุ่มใหม่ขึ้นในชุมชนและเกิดพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์เมืองตามความเชื่อว่ามี การกระทำที่ผิดต่อผีผู้รักษา ผีกลุ่มใหม่นี้มีทั้งหมด 6 คน คือ ปู่สีออน ปู่ผ่านสีโท เตมี สิ้นไชยและเจ้าพ่อแสนบ่อ สรุปได้ว่าความเชื่อเรื่องผีของชุมชนบ้านเมืองบัวตั้งแต่พ.ศ.2416 จนถึง พ.ศ. 2565 มีความเปลี่ยนแปลง 3 ช่วงใหญ่ ๆ คือ ช่วงพ.ศ. 2485 ที่มีผีเกิดขึ้นจากการขยายตัวของชุมชน พ.ศ. 2545 อิทธิพลทางความเชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อศรีนครเตาของคนในพื้นที่ทุ่งกุลาและช่วงปีพ.ศ. 2559 ที่เกิดผีกลุ่มใหม่จากพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์เมืองที่จัดขึ้น ความเชื่อเรื่องผีเป็นส่วนสำคัญในชุมชนและปัจจุบันมีการเพิ่มขึ้นของผีอีกหลายแห่งในชุมชน

2. เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องผีในฐานะเครื่องมือในการจัดการปัญหาในชุมชนบ้านเมืองบัว พบว่า ความเชื่อเรื่องผีของคนในชุมชนบ้านเมืองบัวไม่เพียงมีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพของชุมชนเท่านั้นหากแต่ยังมีการใช้งานในด้านต่าง ๆ ที่ปรากฏในพื้นที่ คือการใช้ความเชื่อเรื่องผีในการรักษาทรัพยากรของชุมชน อีกทั้ง ยังมีการใช้ผีในฐานะเครื่องมือการจัดการปัญหาของชุมชนใน

ระดับต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องผีในฐานะเครื่องมือในการจัดการพื้นที่อยู่อาศัยในเหตุการณ์หลวงปู่ชม พ.ศ. 2485 ได้ใช้ผีในการดูแลพื้นที่และทรัพยากรหลังการขยายตัวของชุมชน ความเชื่อเรื่องผีในฐานะผู้รักษาสมดุลทางเศรษฐกิจของชุมชน ช่วงทศวรรษที่ 2530 เมื่อชุมชนบ้านเมืองบัวเริ่มเข้าสู่ระบบการผลิตแบบใหม่ส่งผลให้ภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น กลุ่มผู้เลี้ยงวัวในชุมชนจึงได้ใช้ความเชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อศรีนครเตมาจัดการกับปัญหาโดยใช้พิธีกรรมเลี้ยงผีเพื่อให้ผีดูแลรักษาฝูงวัวที่ปล่อยไว้ตามทุ่ง ทำให้มีเวลาในการประกอบอาชีพเสริมเพื่อหารายได้เจือจุนครอบครัว ความเชื่อเรื่องผีในฐานะเครื่องมือในการต่อรองอำนาจของรัฐ เกิดจากนโยบายการพัฒนาพื้นที่ของเทศบาลตำบลเมืองบัวที่ขุดคลองและเกิดปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่การเกษตรของชุมชนทำให้เกิดพิธีกรรมสะเดาเคราะห์เมืองของผีกลุ่มใหม่ในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 และมีการต่อรองกับรัฐเพื่อให้หยุดโครงการหรือพิจารณาแนวทางของโครงการใหม่โดยมีคนในชุมชนมีส่วนร่วม ผีในฐานะเครื่องมือการจัดการความขัดแย้งในระดับครอบครัว มีการจัดพิธีกรรมเพื่อว่ากล่าวตักเตือนสมาชิกในครอบครัวของนางเทียมหรือคนทรงในวันเดียวกันกับพิธีสะเดาเคราะห์เมือง เป็นการนำความเชื่อเรื่องผีเข้ามาจัดการปัญหาในครอบครัว สรุปได้ว่าความเชื่อเรื่องผีของคนในชุมชนบ้านเมืองบัวถูกนำมาใช้ในการจัดการปัญหาในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคมและยังมีการต่อรองกับอำนาจของรัฐหรือการเมืองระดับท้องถิ่นอีกด้วย

การอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “ผี” เครื่องมือในการจัดการปัญหาของชุมชนบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

ประเด็นความเชื่อเรื่องผีที่สะท้อนโครงสร้างสังคมของหมู่บ้านสอดคล้องกับสุเทพ สุนทรเภสัช (2548, น.129-150) ที่เสนอว่า ผีปู้ตาคือผีบรรพบุรุษของชาวบ้านที่สิ้นชีวิตไปแล้วกลับมาให้ความคุ้มครองรักษาชาวบ้านเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ชาวบ้านจึงใช้ผีปู้ตาในการคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ ให้หลุดพ้นไป มาตราการใช้ควบคุมความประพฤติและศีลธรรมของชาวบ้านก็อาศัยผีปู้ตาเป็นผู้ควบคุมมิให้ชาวบ้านประพฤติตนนอกกรอบและระเบียบของสังคม หากมีผู้ใดละเมิดหรือกระทำความผิดระเบียบของสังคมจะต้องถูกเจ้าปู่ลงโทษ ผีปู้ตาเป็นเครื่องมือในการสร้างความร่วมมือกันของคนในหมู่บ้าน ทำให้ลดความขัดแย้งในสังคมและบรรลุลักษณะอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม ความเชื่อเรื่องผีในชุมชนบ้านเมืองบัวทำให้เข้าใจชุมชนในระบบโครงการและการจัดระบบทางสังคมที่เด่นชัด โดยเฉพาะการให้ความสำคัญการระบบเครือญาติหรือการให้ความสำคัญกับรูปแบบของสังคมที่เป็นระดับชั้น โดยเห็นได้จากพิธีกรรมเช่นไหว้ผีที่ต้องมีระบบชั้นในการปกครองรวมถึงพื้นที่ของการปกครองของผีแต่ละตนที่ปรากฏในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับอานันท์ กาญจนพันธ์ (2562, น.116) ในประเด็นการใช้ผีเป็นเครื่องมือในการรักษาสมดุลทางเศรษฐกิจของชุมชนในระบบทุนนิยม สอดคล้องกับบรรณจักร์ สัตยานุรักษ์ (2559, น.139) ทุนนิยมสมัยใหม่ที่เปลี่ยนรูปแบบจากขางนาหรือเกษตรกรรมแบบเดิมมาเป็นขานาในยุคใหม่หรือผู้ประกอบการ เกิดโครงสร้างทางสังคมแบบใหม่เกิดเครือข่ายทางเศรษฐกิจแบบใหม่ เข้าสู่สังคมแบบผู้ประกอบการขานาและเปลี่ยนวิถีชีวิตในรูปแบบขานาแต่ยังคงใช้พิธีกรรมและความเชื่อมาปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตในยุคปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุปงานวิจัยชิ้นนี้ค้นพบว่า ความเชื่อเรื่องผีของชุมชนบ้านเมืองบัวเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนในระดับต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิธีการที่ประนีประนอมและลดความขัดแย้งในชุมชน อีกทั้ง ความเชื่อเรื่องผีของคนในชุมชนยังเป็นเครื่องมือในการหล่อหลอมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดสำนึกรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่นและชุมชนของตนเอง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะการนำไปใช้

1.1 ชุมชนควรนำความเชื่อหรือพิธีกรรมเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการรักษาทรัพยากรของชุมชนให้คงอยู่

1.2 สร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีให้กับคนรุ่นใหม่ได้เข้าใจผ่านสื่อการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ข้อมูลในพิพิธภัณฑ์

หรือนิทรรศการให้ความรู้ตามพื้นที่ตั้งของผีต่าง ๆ ในชุมชน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษารูปแบบความเชื่อเรื่องผีในชุมชนในด้านเศรษฐกิจสมัยใหม่ เพื่อช่วยในการเข้าใจสังคมของชุมชนผ่านความเชื่อเรื่องผีที่เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจของชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง ผี เครื่องมือในการจัดการปัญหาของชุมชนบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เนื่องจากความช่วยเหลือจากรองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ อาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการให้คำแนะนำและเป็นพี่ปรึกษา รวมทั้งให้ข้อคิดอันเป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัย ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูง โอกาสนี้ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่กรุณาให้คำแนะนำและให้ความช่วยเหลือ ขอคุณข้อมูลจากแหล่งที่มาต่าง ๆ ทั้งเอกสารงานวิจัย หนังสือและผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยใช้ประโยชน์ในงานชิ้นนี้ กราบขอบพระคุณครอบครัวที่คอยส่งเสริมและเป็นกำลังใจ อีกทั้ง เพื่อนทุกคนที่คอยช่วยเหลือในงานวิจัยชิ้นนี้จนสำเร็จสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

- นราวิทย์ ดาวเรือง และทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (2563). เจ้าพ่อศรีนครเตา: การกลายเป็นผีใหญ่ภายใต้ความหลากหลายทางความเชื่อ กรณีบ้านเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ช่วงหลังปี 2540-ปัจจุบัน. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยบูรพา)*, 28(1), 324-350.
- ไพจิตร วสันตเสนานนท์. (2550). *ตำราอีสานตำนานเมืองบัว*. นครปฐม: แสงงามการพิมพ์.
- ไพจิตร วสันตเสนานนท์. (2551). *โครงการศึกษาวิจัยการประยุกต์ประเพณีพิธีกรรมความเชื่อจากแหล่งโบราณสถานในการฟื้นฟูภูมิปัญญาการจัดการน้ำของชุมชน ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด*. ม.ป.พ.: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น)
- ไพจิตร วสันตเสนานนท์. (2554). *โครงการแนวทางการสร้างและพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้อย่างมีส่วนร่วมขององค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง*. ม.ป.พ.: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น)
- สุกัญญา เบาเน็ด. (2553). *โบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้*. อุบลราชธานี: หจก.ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- สุเทพ สุนทรเกษม. (2548). *หมู่บ้านอีสานยุคสงครามเย็นสังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2559). *ลิมดาอ้าปาก จาก “ชานา” สู่ “ผู้ประกอบการ”*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อานนท์ กาญจนพันธ์. (2555). *เจ้าที่และผีป๋วย พลวัตของความรู้ชาวบ้าน อำนาจและตัวตนของคนท้องถิ่น*. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานนท์ กาญจนพันธ์. (2562). *วิถีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: บริษัทภาพพิมพ์จำกัด.